

MAHTUMKULU'NU ŞİİRLERİYLE TANIMAK*

Tuna BEŞEN DELİCE**

Özet

Türkmenlerin millî şairi Mahtumkulu, yalnız Türkmenistan'da değil diğer Türk devlet ve topluluklarında da tanınan ve sevilen bir şairdir. Şairin şiirleri pek çok dile çevrilmiştir. Hatta geçtiğimiz sene ülkemizde de 290. doğum yılı münasebetiyle şairin bütün şiirlerinin Türkiye Türkçesine aktarımının yer aldığı *Mahtumkulu Divânı* adlı eser yayınlanmıştır. Mahtumkulu, yüzlerce yıl dağınık boylar hâlinde yaşamış ve düzenli bir devlet kuramamış olan Türkmenleri millî birlik ve beraberlik ideallerine sevk eden şiirler yazmış ve dizeleriyle Türkmen millî şuurunu daima beslemiştir. Bu çalışmada da şairin kendi hayatı, millî, dinî-tasavvufî ve felsefî konularda yazdığı şiirler incelenerek şairin hayatı, dünya görüşü ve hayat felsefesi hakkında sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Mahtumkulu, Pıragı, Türkmen şair.

GET TO KNOW MAHTUMKULU WITH HIS POEMS

Abstract

Mahtumkulu, national poet of Turkmenistan, is not only known and popular in Turkmenistan but also known in other Turkish states and communities. The poets poems have been translated into many languages. On the occasion of his 290th anniversary of the birth, a written work called Mahtumkulu Divan has been published involving all of his poems in Turkish too. Mahtumkulu wrote poems to refer the Turkmens who live in scattered tribes hundreds of years but couldn't set up a regular government to national unity and ideals and he always supported the Turkmen national consciousness with his strings. In this study, it has been tried to reach the conclusions about the philosophy of his life and worldview by examining the poems which he wrote about national, religious – mystical and philosophical issues.

Keywords: Mahtumkulu, Pıragı, Turkmen poet.

* Bu çalışma, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde 11 Mayıs 2012 tarihinde yapılan "Türkmen Şairi Mahtumkulu'nun Doğumunun 239. Yılı Münasebetiyle" Paneli'nde sunulan bildiri metninin yeniden düzenlenip genişletilmiş hâlidir.

** Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Giriş

Türkmenlerin millî şairi Mahtumkulu, yalnız Türkmenistan'da değil diğer Türk devlet ve topluluklarında da tanınan ve sevilen bir şairdir. Şairin şiirleri pek çok dile çevrilmiştir. Hatta ülkemizde de 290. doğum yılı münasebetiyle şairin bütün şiirlerinin Türkiye Türkçesine aktarımının yer aldığı *Mahtumkulu Dîvânı* adlı eser yayınlanmıştır. Mahtumkulu, yüzlerce yıl dağınık boylar halinde yaşamış ve düzenli bir devlet kuramamış olan Türkmenleri millî birlik ve beraberlik ideallerine sevk eden şiirler yazmış ve dizeleriyle Türkmen millî şuurunu daima beslemiştir. Bu çalışmada da millî, dinî-tasavvufî ve hayata dair konularda yazdığı şiirler incelenerek şairin hayatı, dünya görüşü ve hayat felsefesi hakkında sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

1. Mahtumkulu'nun Kendi Hayatına Dair Şiirleri

Mahtumkulu'nun 1733 yılında Gürgen ırmağı boyundaki Hacıgovşan denilen yerde doğduğu (Aşırov 1984: 6) bilgisi çok yaygınsa da doğum tarihi için 1724 yılının da zikredildiği görülmektedir (Aşırov, 2012: 496). Şairin doğum tarihi gibi ölüm tarihi konusunda da kesin bir şey söylenememektedir. Kimi araştırmacılar, Mahtumkulu'nun 1783 yılında tam 50 yaşında öldüğünü söyleyeler de şu dörtlüğü göz önüne alındığında şairin 50 yaşını geçtikten sonra 1780'li yıllarda (Biray 1992: 10) veya daha sonraları –hatta 1807'de (Güzel 2014: 20)- öldüğü söylenmektedir (Aşırov 1984: 8).

<i>Mahtumgulu ellidir yaşın,</i>	“Mahtumkulu ellidir yaşın,
<i>Gamdır, gussadır sırdaşın,</i>	Gamdır, kaygıdır sırdaşın,
<i>Gapıl bolma galdır başın,</i>	Gafil olma, kaldır başın,
<i>Garrılık bir bahanedir.</i>	İhtiyarlık bir bahanedir.”
	(MBE 2: 98)

Mahtumkulu'nun babası, dönemin önemli şairlerinden Dövmämmet Azadı (Devlet Mehmet Azadî)'dir. Annesinin adı Orazgül'dür. Kesin bir bilgi olmasa da şairin “anne” konulu şiirlerinin olmayışından yola çıkılarak annesini henüz çocukluk çağından çıkmadan kaybettiği düşünülmektedir (Yagmır 1992: 8). Mahtumkulu, kimilerine göre Azadî'nin on iki, kimilerine göre on dört çocuğundan biridir (Aşırov 1984: 6-7). Ancak, şairin Azadî'nin Orazgül adlı hanımından olan altı çocuğundan üçüncüsü olduğu daha kesin

bir bilgidir (Biray 1992: 11). Şair adını Magtımgulu Yonacı adlı dedesinden almıştır (Yagmır 1992: 17).

Türkmenler arasındaki ilk çiftçilerden olan Dövlet Mämmet Azadî, halkın âlim kabul ettiği şahsiyetlerdendir ve *Vagz-ı Azat* adlı eserin de sahibidir. Azadî, Mahtumkulu'nun iyi bir eğitim görmesi için çok çaba sarf etmiş ve kendisi de ilminden oğluna çok şey vermiştir (Aşırov 1984: 7). Mahtumkulu da ilk öğretmenin babası olduğunu şiirlerinden birinde şöyle belirtmiştir:

Doga kılsam cebri-cepa ekserdir,   “Dua etsem cebr ü cefa çoktur,
İlim övreden ussat kıblam pederdir.   İlim öğreten üstad kıblem babamdır.”

Mahtumkulu çocukluğunda hayvan otlatır, çiftçilikle uğraşır. Eyer yapımı, gümüşçülük (Yagmır 1992: 9) ve baba mesleği olan kayışçılık, keçecilik gibi meslekleri de edinir (Biray 1992: 11).

Mahtumkulu, eğitimine önce Halaç'ın İdris Baba Medresesi'nde başlamış, sonra 1757 yılında Buhara'nın Göğeltaş ve Hive'nin Şirgazi Medreseleri'nde devam etmiştir (Aşırov 1984: 7). Mahtumkulu'nun “Oglum-Azadım” adlı şiirinde şairin eğitim almaya gitmek için mi, yoksa siyasi durumlar nedeniyle Afganistan'da bulunan Ahmet Şah'ın yanına gitmek için mi izin istemesini anlattığı tartışmalıdır. Oraz Yağmır, bu şiirin şairin 15-16 yaşındayken babasından Afganistan'a gitmek için izin istemesini anlattığını savunur (s. 46-48). Şiir şöyledir:

Oglum-Azadım

Azadı
-Paş eyle sırnı, saklama pınhan,
Emma ki, sözümden çıkmagıl, oglum!
Günde yüz köy gelir-geçer bu başa,
Agırtma, könlümü yıkmagıl, oglum!
Magtımgulu
-Utanardım, sıırım paş eylemezdim,
Paş ederin, habar alsañ, Azadım!
Yüz köy gelir-geçer her gün bu başa,
İstâri bar, sapar kılsak, Azadım!

Oğlum-Azadım

Azadî
Açıkla sırrını, tutma sen gizli,
Ama ki, sözümden çıkma sen, oğul!
Günde yüz fikir gelir-geçer baştan,
İncitme gönlümü, yıkma sen, oğlum!
Mahtumkulu
Utanırdım, sırrımı ben açmazdım,
Açıklarım, dinlersen Azadım!
Yüz fikir gelir-geçer her gün bu baştan,
İsterim bir sefer kılsak Azadım!

-Cepa urma özün, çağır mövlanı,
Arzulama hanı, begi, soltani,
Besdir bize ovval tañrı bereni,
Aldırma köñlüñni, gitmegil, oglum!

-Gidenmiz yok altı bile, baş bile,
Seyran etsek niçe deñ-u duş bile.
Meger şonda gamgın köñlüm hoş bola,
Köñül galkar, karar etmez, Azadım!

-Bizi beyle niçik terk edesiñ bar?
Bu yol bihudadır, bir gidesiñ bar.
Gel, gitmegil, saña köp terhosım bar,
Gaygı, haracata batmağıl, oglum!

- Kalbıma giripdir ıslam hövesi,
Teñnedir, dirhemdir halkıñ taması,
Köñlüm narov etme, kılma terhosi,
Bir sapar işidir, goyber, Azadım!

- Kur'an okıp gezgil, yağşı kelamdır,
Birehim ovğandır, dini ıslamdır,
Garakçıdır yollar, hızdır, haramdır,
Ölermiñ, galarmıñ, gitmegil, oglum!;

- Sınayın, göreyin, bu gün ıkbalım,
Yağşı gün, hoş sähet gelipmi salım,
Kast edip canımga, yetse acalım,
Bu yerde hem bolsa, tapar, Azadım!

Azadı diyir, bile sapa süreli,
Eysem ibereli, sınağ göreli,
«Amin!» diy, tur, oglum, pata bereli,
Bir tañrı yar olsun saña, git, oglum! (M-
I: 21-22)

Cefa çekme kendin çağır Mevlá'yı,
Arzulama hanı, beyi, sultanı,
Yeter bize evvel Hakk'ın verdiği,
Aldırma gönlünü, gitme sen oğlum!

Gitmiyoruz altı ile beş ile,
Seyran etsek nice yaşıtımızla,
Belki o vakit gönlüm hoş ola,
Gönül kalkar, sabır yetmez Azadım!

Bizi böyle niye terk edesin var?
Bu yol beyhudedir, bir gidesin var,
Gel gitme, sana çok merhametim var,
Kaygı, derde batma sen oğlum!

Kalbime girmiş islâm hevesi,
Tengedir, dirhemdir halkın tamahı,
Gönlümü yakma, etme merhamet,
Bir sefer işidir, gönder Azadım!

Kur'an okuyup gez, iyi kelamdır,
Acımasız Afgandır, dini islâmdır,
Eşküyadır yollar, arsız, haramdır,
Ölür müsün, kalır mısın, gitme sen oğlum!

Deneyim, göreyim bugün ıkbalım,
İyi gün, hoş saat gelmiş mi o an,
Kast edip canıma yetse ecelim,
Burada da olsa bulur Azadım!

Azadî der, birlikte sefa sürelim,
Öyleyse gönderelim, deneyip görelim,
“Âmin” de kalk oğlum, uğurlar olsun,
Bir Allah yar olsun sana, git oğlum!

Mahtumkulu'nun Afganistan'dan döndükten sonra 18-19 yaşlarında sevdiği bir kızla evlendiği, ama çok kısa süre sonra eşini kaybederek dul kaldığı söylenmektedir (Aşırov, 1984: 7). “Bağrım Dilenim” şiiri bu durumu anlatmaktadır:

Bağrım Dilenim

*Dertli dilber, dilleşer sen, gel bāri!
Dulluktur meniñ-de bağrım dilenim.
Sorayır men, men hem sen dey bir yarı,
Seni sormakda yokdur yalanım (M-I:12)*

Bağrımı Dilen

Dertli dilber, dilleşirsin gel beri,
Dulluktur benim bağrımı dilen.
Soruyorum ben, sen ve ben gibi bir yâri,
Seni sormakta yoktur yalanım.

Eldeki kaynaklar, Mahtumkulu'nun hayatı ile ilgili farklı bilgiler verdiğinden evlendiği kızın kim olduğu kesin olarak belli değildir. Mahtumkulu ile ilgili çalışmaların bir kısmında, şairin dul kaldıktan sonra Menli'ye aşık olduğu ama gelenekler ve o dönemin zor şartları yüzünden aşkına kavuşamadığı (Aşırov 1984: 7-8; Biray 1992: 24) belirtilirken, bir kısmında da şairin ilk olarak Menli ile evlendiği (Yağmır 1992: 68) yazılmaktadır. Menli ile evlendiğini savunan Oraz Yağmır, o dönem İranlılar'ın desteğini almış olan Gızılbaşlar denilen düşmanların Göklenler'in üzerine sık sık saldırdığını ve baskınlarda Türkmen kızlarını, gelinlerini kaçırdıklarını, Menli'nin de böyle bir baskın sonucu kaçırıldığını savunmaktadır. Mahtumkulu'nun da sevdiğinden bir daha haber alamadığı için onun arkasından bu özlem dolu şiirleri yazdığını belirtmektedir (s. 81-88).

Sonuç olarak ayrı düşünülen sevgiliye Mahtumkulu şu şiirlerle seslenmiştir:

Ayrıldım

*Bilbilem, ahı-zar çekip,
Tāze gülzardan ayrıldım.
Gözden ganlı yaşım döküp,
Ol söver yardan ayrıldım,*

Ayrıldım

Bülbülüm, ah u zar çekip
Taze gülzardan ayrıldım.
Gözden kanlı yaşım döküp
O, seven yardan ayrıldım.

*Ayrıldım gunça-gülümnden,
Sıya saçı sünbülümnden,
Hoş ovazlı bilbilimden,
Şirin güftardan ayrıldım.*

Ayrıldım gonca gülümnden,
Siyah saçlı sümbülümnden,
Hoş ötüşlü bülbülümnden,
Şirin sözden ayrıldım.

*İlleri bar diñli-diñli,
Sovuk suvlu, ter öleñli,
İli — gökleñ, adı — Meñli,
Názli dildardan ayrıldım.*

(M-I: 43)

Dert Oldı

*Köñül berdim bir bivepa mahbuba,
Çıkdı elden, dağı cana dert oldı,
Aşık diyir: «Bakmanam indi ol huba»,
Yol üstünden düşdi, gözüm tört oldı,*

*Tugunım tur bolup gaçdı sayyatdan,
Gövre gamdan doldı, yürek hem otdan,
Gorkaram, yar bizi çıkarar yatdan,
Ayrı yerde mesgen tutdı, yurt oldı.*

*Mağtımguılı, yüregimde dert dörär,
Kim görüpdır, koy içinden gurt dörär,
Ey, yaranlar, mert yigitten mert dörär,
Kaçan turdı — namart oğlu mert oldı.*

(M-I: 51)

Mahtumkulu siyasi bakımdan çok karışık bir dönemde yaşamıştır. Bu dönemde dağınık Türkmen boyları üzerine İranlılar ve Nadir Şah'ın adamları sürekli baskınlar düzenliyorlar ve köyleri talan ediyorlardı. İnsanları esir ederek köle pazarlarında satıyorlardı. Şairin ağabeyleri Mämmedsapa ve Abdilla'nın da bu savaşlar yüzünden vekil olarak Afganistan'a gittikleri ve orada hunharca öldürüldükleri bilinmektedir (TSE 1983: 285). Şair, ağabeylerinin dönüşü olmayan gidişleri üzerine şu şiiri yazmıştır:

Bular Gelmedi

*Göçi-gomı birle gitdi Abdilla,
Hemme giden geldi, bular gelmedi,
Mämmetsapa gitdi kömek bermäge,
Uzadanlar geldi, bular gelmedi.*

*İlleri var minareli,
Soğuk sulu yaş çimenli,
İli Göklen, adı Menli,
Nazlı Dildardan ayrıldım.*

Dert Oldu

*Gönül verdim, bir vefasız yâre,
Çıktı elden, dağı cana dert oldu,
Âşık der, “Bakmam şimdi o güzele”,
Yol üstünden düştü, gözüm dört oldu.*

*Doğanım tur olup kaçtı avcıdan,
Beden gamla doldu, yürek odla,
Korkarım, yar bizi çıkarır baştan,
Ayrı yerde mesken tuttu, yurt oldu.*

*Mahtumkulu, yüregimde dert türer,
Kim görmüş koyundan kurt türer,
Ey yaranlar, mert yığitten mert türer,
Nasıl oldu, namert oğlu mert oldu.*

Bunlar Gelmedi

*Göçü ile Gitti Abdullah,
Her giden geldi, bunlar gelmedi,
Mehmet Sefa gitti yardım etmeye,
Yollayanlar geldi, bunlar gelmedi.*

*Enesinden ayrı yatmaz oğlanlar,
Ya, reb, gören barmı bulardan, iller,
Aylanıban aylar, dolanıp yıllar,
Aylar, yıllar geldi, bular gelmedi.*

Anasından ayrı yatmaz oğlanlar,
Ya Rab, gören var mı bunlardan iller,
Dolanıp aylar, dönüp yıllar,
Aylar, yıllar geldi, bunlar gelmedi.

*Hassadan sagaldı zâher dadanlar,
İnci alıp geldi koyun güydenler,
Altı aylık yola — Kâbâ gidenler,
Hacı bolup geldi, bular gelmedi.*

Hastalıktan kalktı zehir tadanlar,
Yavru alıp geldi koyun güdenler,
Altı aylık yola, Kâbe'ye gidenler,
Hacı olup geldi, bunlar gelmedi.

*Mahtımgulı, derdi goymaz yatmaga,
Ugrun bilmey soray-soray gitmäge,
Yerden cogap çıkmaz habar tutmaga,
Gören-bilen barmı, bular gelmedi.
(M-I: 65)*

Mahtumkulu, derdi koymaz yatmaya,
Yol bilmeden sora sora gitmeye,
Topraktan cevap çıkmaz haber almaya,
Gören bilen var mı, bunlar gelmedi.

Mahtumkulu Menli'ye kavuşamayınca ölen abilerinden birinin dul kalan genç karısı (TLU 1993: 15) Akkız'la evlendirilir ve şair ömrünün sonuna kadar onunla yaşar. Anlatılanlara göre Mahtumkulu'nun Sarı (Mollabâbek) ve İbrayım adında iki oğlu ve adı kaynaklarda bulunmayan bir de kızı vardır; ancak, şair evlatlarını çocuk yaşlarında ecelin kollarına teslim etmiştir. Bu durumu da şair bir şiirinde şu sözlerle anlatmıştır (Aşırov 1984: 8):

At Galmadı

*Dagımda bent galdı siller
Gitdi huşum, egri biller,
Mahtımgulı aydar iller,
Izımda zuryat galmadı. (MEY:86)*

Ad Kalmadı

*Dağımda bent kaldı seller,
Gitti aklım, eğri beller,
Mahtumkulu söyler eller,
Ardımda zürriyet kalmadı.*

Bir şiirinde de kendini “zürriyetsiz” olarak nitelemiştir:

Aş Bulmazsıñ

*Mahtumkulu söyler geçer,
Zürriyetsiz cefa çeker,
Felek kovup her an yeter,
Ardınca inci serpmezsen. (Güzel, 2014: 167)*

1760 yılında da Mahtumkulu babası Azadî'yi kaybetmiştir. “Azadım Kanı” adlı şiirini de bu olay üzere yazmıştır (Yagmur 1992: 116):

Azadım Kanı

*Pelek ider idim, sen duçar bolduñ,
Gözümüñ nuranı, Azadım kanı,
Yüreğim sogurıp, seglere berdiñ,
Şährimiñ soltanı- Azadım kanı?
(MEY I: 40)*

Azadım Hani

*Felek arar idim, sen duçar oldun,
Gözümün nuru, Azadım hani,
Yüreğim söküp itlere verdin,
Şehrimin sultanı, Azadım hani.*

2. Mahtumkulu'nun Dönemindeki Siyasi Duruma Bakışı

Topraklarında dağınık şekilde yaşayan Türkmen boyları, Mahtumkulu'nun yaşadığı dönemde siyasi bir belirsizlik içindeydiler. İran ve Hive Hanlıklarının hem kendileri Türkmen boyları üzerine sürekli saldırı düzenlemekteydiler hem de düşmanlarının kışkırtmalarıyla boylar birbirleriyle çatışma hâlindeydi. Bu nedenle Türkmenler, birleşip güçlü bir devlet kuramıyorlardı. Mahtumkulu, topraklarına sürekli baskın yapan talancı düşmanlardan, eşkiyalardan kurtulmanın tek yolunun Türkmen boylarının birleşerek bağımsız ve merkezî bir devlet meydana getirmesi olduğunu biliyor ve bu fikrini şiirleriyle Türkmenlere duyuruyordu. Kendisi Göklen boyundan olan şair, diğer boylara birleşme çağrısında bulunuyordu.

Öñi-Ardı Bilinmez

*Yomut, gökleñ täsip edip özünden,
Çekdi goşun, öñi-ardı bilinmez.
Sıgmay çıkdı deşti-Dahhan düzünden,
Yörän yolu, gonan yurdu bilinmez.*

*Üç müñ nayzabazı bardı nökerden,
Tört müñ pildarı bar gala yıkardan,
Teke, salır yörüş etse yokardan,
Duşmanıñ namardı, merdi bilinmez.*

*Magtımguılı, Alınıñdır bu meydan,
Ne iş tutar, görüñ, bu Omar, Osman,
At deminden doldı zemin-u asman,
Horasanıñ häki-gerdi bilinmez. (M-I: 103)*

Önü Ardı Bilinmez

*Yomut, Göklen gayret edip kendinden,
Kurdu ordu, öñü ardı bilinmez,
Sıgmayıp çıktı Dahhan çölünden,
Yürür yolu, konan yurdu bilinmez.*

*Üç bin süngücüsü vardı yiğitten,
Dört bin filcisi var kale yıkardan,
Teke, Salır hücum etse yukardan
Düşmanın namerdi bilinmez, merdi bilinmez.*

*Mahtumkulu, Ali'nindir bu meydan,
Ne iş yapar görün, bu Ömer, Osman,
At nefesiyle doldu zemin ve asuman,
Horasan'ın tozu toprağı bilinmez.*

Döker Bolduk Yaşımız

*Türkmenler bağlasa bir yere bili,
Gurudar Gulzumı, deryayı-Nili,
Teke, yomut, gökleñ, yazır, alili,
Bir döwlete gulluk etsek başımız.
(M-I: 106)*

Döker Olduk Göz Yaşımızı

*Türkmenler bağlasa bir yere beli,
Kurutur Gulzum'u, Nil Nehri'ni
Teke, Yomut, Göklen, Yazır Alili,
Bir devlete hizmet etsek beşimiz.*

Mahtumkulu, yaşadığı dönemdeki bütün aksaklıkları şiirlerinde dile getirmiştir. Özellikle şahların, beylerin, halkı ezen yöneticilerin ve kendi insanını kandıran din adamlarının acımasızlıklarını ve açgözlülüklerini şiirlerinde sıkça yermiştir.

Döke Başladı

*Gömüldi deryalar, yıkıldı dağlar
Yetimler gözyaşın döke başladı.
Orramsıdan bolan haramhor begler
Yurdu bir yanından yıka başladı.*

Dökmeye Başladı

*Gömüldü nehirler, yıkıldı dağlar,
Yetimler gözyaşın döke başladı,
Ahlaksızdan olan haramzade beyler,
Yurdu bir yanından yıka başladı.*

*Cemaatsız azan bir gurı sesdir,
Niçe mollañ okan ılmı hebesdir,
Kazılarıñ kâri çay bile nasdır,
Bir bozuk nişana tuta başladı.
(M-I: 140)*

*Cemaatsız ezan bir kuru sestir,
Nice molla'nın okuduğu ilmi boş yeredir,
Kadıların kârı çay ile nastır,
Bir bozuk nişane tuta başladı.*

Mahtumkulu düzendeki bozukluğu biraz da ahir zamana bağlamaktadır.

Ahırzamana

*Könlüm aydar, dostlar, eyleyin beyan
Bilmenem, yakınmı ahırzamana
Dünya için şerigatnı taşlaban
Bilmenem, yakınmı ahırzamana*

Ahir Zaman

*Gönlüm söyler, dostlar, eyleyin beyan,
Bilmem yakın mı ahir zaman,
Dünya için şeriatı bırakan,
Bilmem, yakın mı ahir zaman.*

*Mollalar ilmına etmedi amal
Şerigat işine eylemey cedel,
Pälimiz bozulup, köpeldi kesel
Bilmenem, yakınmı ahırzamana.*

*Mollalar ilmüne etmedi emel,
Şeriat işine eyleme cedel,
Niyetler bozulup çoğaldı dertler,
Bilmem, yakın mı ahir zaman.*

*Kethuda bolanlar doğru sözlemez,
Para alar, leyken haknı gözlemez,
Nähak güvä bolar, dava düzlemez,
Bilmenem, yakınmı ahırzamana.*

Kethüda olanlar doğru konuşmaz,
Rüşvet alır lakin hakkı aramaz,
Yalancı şahit olur, dava çözmez,
Bilmem, yakın mı ahir zaman.

*Baylarda galmadı hayrı-sahavat,
Dünyä diyip gezerler bolmay parahat,
Gariplar baylardan görmez kipayat,
Bilmenem, yakınmı ahırzamana.*

Zenginde kalmadı cömertlik,
Dünya deyip gezerler olmadan rahat,
Garipler zenginden görmez kifayet,
Bilmem, yakın mı ahir zaman.

3. Mahtumkulu'nun Dünya Görüşü

Mahtumkulu'nun her bir şiirinde şairin başka özelliği görülür. Âlim kimliğiyle insanlara öğütler verdiği şiirleri oldukça fazladır. Şiirlerinde verdiği öğütler, şairin dünya görüşünü açıkça ortaya koymaktadır. Dinî-tasavvufi şiirleri de şairin manevi dünyası hakkında bilgiler vermektedir. Bunların yanı sıra insanın gelişim evreleri ve bu dönemdeki ruhsal durumları, siyaset, aile hayatı, kadın, çocuk, kötü alışkanlıklar gibi pek çok konuda yazılmış şiirleri Mahtumkulu Divânı'nda yer almaktadır.

3.1. Mahtumkulu'nun Din ve Tasavvuf Anlayışı

Mahtumkulu'nun düşünce dünyasına Ahmed Yesevî ve ekolünün büyük tesiri olmuştur. Şairin tasavvufi-ahlaki şiirlerinde tamamıyla Ahmed Yesevî ruh ve edası görülmektedir. Dünyanın fâniliği, ahiret için çalışmak gerektiği, Allah aşkı ile çarpan kalbi, Hak yolundaki dervişlerle yoldaş olma arzusu bu şiirlerinin konusudur (Biray 1992: 17).

Gider

*Adam oğlu, pelek seniñ
Bir gün donuñ biçer gider!
Saña urar hancarını,
Cellat ganıñ saçar gider!*

Gider

Adem oğlu, felek senin,
Bir gün libasın biçer gider!
Sana saplar hançerin,
Cellat kanın saçar gider.

*Gezme dünyä meyil edip,
Bihuda yerde seyl edip,
Öñki gonanlarñ ötüp,
Göz açınçañ geçer gider.*

Gezme dünyaya meyledip,
Beyhude yerde gezinip,
Önceki konanlar uçup,
Göz açınca dek geçer gider.

*Ölseñ, seni kimiñ yatlar,
Haykır galar bedev atlar,
Anı münen goç yigitler
Gara toprak guçar gider.*

*Dünyäniñ soñı bibatdır,
Binamaziñ cayı otdur,
Ölüm bir acı şerbetdir,
Her kim andan içer gider.*

*Köñül aydadır: ölmeseñ,
Lahatda tenha galmasañ,
Eyäne dođrı bolmasan.
İman senden gaçar gider.*

*Magtımguı, bu ne caydır,
Acap bir kervensaraydır,
Dünyä bir lolı heleydir,
Bir gün seni guçar gider.
(M-II: 4)*

*Ölsen, seni kimin anar,
Aygır kalır safkan atlar,
Ona binen koç yiğitler,
Kara toprak kucaklar gider.*

*Dünyanın sonu kötüdür,
Binamızın yeri ateştir,
Ölüm bir acı şerbettir,
Her kim ondan içer gider.*

*Gönül der ki, ölmesen,
Mezarda yalnız kalmasan,
Eğene doğru olmasan,
İman senden kaçır gider.*

*Mahtumkulu bu ne yerdir,
Acep bir kervensaraydır,
Dünya bir kötü kadındır,
Bir gün seni sarar gider.*

Dinî kimliği çok belirgin olan şair, İslamiyetin en güzel din olduğu düşüncesini şiirlerinde dile getirirken sıkça İslamın gerekleri olan ibadetlerden bahsetmiştir.

Daşda Bellidir

*Magtımguı, şovkuñ günü,
Yağsıdır ıslamıñ dini,
Yene has gözeliñ sını,
Göz bilen gaşda bellidir.
(MYE-I: 246)*

Hövesidir

*Bir gün girer yere başıñ,
Unudar kovum-gardaşıñ,
Namaziñ, rozañ yoldaşıñ,
Bir-de diliñ senasıdır. (MYE-I: 235)*

Dışarıda Bellidir

*Mahtumkulu, keyif günü,
İyidir İslam dini,
Yine has güzelin değeri,
Göz ile kaştan bellidir.*

Hevesidir

*Bir gün girer toprağa başın,
Unutur akraban-kardeşin,
Namazın, orucun yoldaşın,
Bir de dilinin duasıdır.*

3.2. Mahtumkulu'nun Öğütlerinden Hareketle Değer Yargısı

Şairin şiirlerinin önemli bir bölümünde insanlara öğüt verdiği ve şiirlerindeki öğütlerin tüm insanlık için geçerli öğütler olduğu görülmektedir. Şair, şiirlerinde özellikle dürüstlüğü, doğruluğu ve mertliği övmüş ve bu konularda nasihatler vermiştir. İnançsızlığı, tembelliği, kibri, görgüsüzlüğü, ayrılıkçı düşünceyi, akılsız söz söylemeyi şiirlerinde çokça yermiş; insanları hep iyiliğe, doğruluğa çağırmıştır.

Gul Bolgul

*Bir bidövlet iliñ begi bolıñçañ,
Dövletliniñ gapısında gul bolgul!
Bedasil beg gullugında galıñçañ,
Asıl begiñ sayasında kül bolgul!*

*Ne işdendir — yatıp, nebsiñ besleseñ,
Ahmaklıktır özün yağşı toslasan,
Her bazarda rovaç bolmak isleseñ,
Yağşılariñ kisesinde pul bolgul!
(M-I: 105)*

Görüm Görülmege Yerde

*Izzat, hormat, sın etmegin,
Görüm görülmege yerde;
Akıl bolsañ, söz aytmagın,
Nobat berilmegen erde!*

*Aklı yağşılar unutmaz,
Gurı ağaçda yaprak bitmez,
Akıllı är mesgen tutmaz,
Hulkı söyülmegey yerde.
(M-I: 194)*

Kär Bile

*İman gazan, insabıñı yuvtmağıl,
Göre-bile, özün oda atmağıl,
Munda bidar geçevergil, yatmağıl,
Munça dözüp yatacaksıñ gör bile.
(MYE-I:315)*

Kul Ol

*Bir devletsiz ilin beyi olacağına,
Devletlinin kapısında kul ol sen!
Soysuz beyin emrinde olacağına,
Soylu beyin gölgesinde kül ol sen!*

*İş değildir, yatıp nefsin beslersen,
Ahmaklıktır kendini iyi gibi gösterirsen,
Her pazarda üstün olmak istersen,
İyilerin kesesinde para ol sen!*

Görgü Olmayan Yerde

*İzzet, hürmet arama sen,
Görgü olmayan yerde,
Akil olsan söz söyleme sen,
Söz verilmeyen yerde.*

*Aklı iyiler unutmaz,
Kuru ağaçta yaprak bitmez,
Akıllı er mesken tutmaz,
Huyu sevilmegey yerde.*

İş İle

*İman kazan, insafını yutma sen,
Göre bile kendini ateşe atma sen,
Burada uyanık kal, yatma sen,
Bunca sabredip yatacaksın mezar ile.*

3. 2. 1. Mahtumkulu'na Göre İyi ve Kötü İnsan

Mahtumkulu, iyi insanın özelliklerini ve iyi insan olmak için yapılması gerekenleri birçok şiirinde dile getirir. Ona göre iyi insan merttir, kalp kırmaz, haram yemez, katı yürekli olmaz, sözü yerinde söyler, nasihatlere kulak verir, oturmayı-kalkmayı bilir.

Yıkmayan Ärden

*Hiç köñül şatlığı çıkmaz
Bir köñül yıkmayan ärden;
Yağsılık tamasın etmãñ
Yamanlık çıkmayan ärden.*

...

*Yağsı är il aybın açmaz,
Göre-bile haram içmez,
Yaradan yazığın geçmez
Göz yaşın dökmeyen ärden.*

...

*Yigitlere yasav günü
Kurda goymaz şir avunu,
Pıgamber bizar yov günü
Yoldaşa bakmayan ärden.*

*Magtımğulı, yangıl, öçğül,
Ya lal otur, ya dür saçğıl!
Bir guyrüksüz itdir, gaçğıl,
Nesihat yokmayan ärden
(M-I: 99).*

Yıkmayan Erden

*Hiç gönül şadlığı çıkmaz
Bir gönül yıkmayan erden;
İyilik umudunda olmayın
Kötülük çıkmayan erden.*

...

*İyi er il aybını açmaz,
Bile bile haram içmez,
Yaradan günahını affetmez,
Göz yaşını dökmeyen erden.*

...

*Yiğitlere nizam günü
Kurda koymaz aslan avını
Peygamber dertli savaş günü
Yoldaşa bakmayan erden.*

*Mahtumkulu, yan sen, sön sen,
Ya lal ol, ya inci saç sen,
Bir kuyruksuz ittir, kaç sen,
Nasihat almayan erden.*

Mahtumkulu, şiirlerinde mert-namert karşılaştırmasını çok yapar. Mert olanın soyunun da mert olacağını, namerdin ise soyunun hep bozuk olduğunu vurgular; ayrıca merdin cesurluğunu, namerdin korkaklığını dile getiren şiirleri de vardır.

Dert Oldı

*Magtımğulı, yüregimde dert dörär,
Kim görüpdır, koy içinden gurt dörär,
Ey, yaranlar, mert yigitden mert dörär,
Kaçan turdı - namart oğlı mert oldı. (MYE-I: 180)*

Dert Oldu

*Mahtumkulu, yüregimde dert türer,
Kim görmüştür, koyundan kurt türer,
Ey, yarenler, mert yiğitten mert türer,
Ne zaman kalktı, namert oğlu mert oldu.*

Yüz Bolar

*Bolsa özi mert yigit,
Her bir cayda yüz bolar.
Namartlar bilseñiz - it,
Her kese yüz-göz bolar. (MYE-I: 213)*

Emire Döner

*Mertler ceñde – toy içinde,
Aç börüdir – koy içinde,
Namart guran öy içinde,
Barsañ, hıra-hıra döner. (MYE-I: 243)*

Yüz Olur

*Olsa kendi mert yiğit,
Her bir evde yüz olur.
Namertler bilseniz- it,
Herkesle yüz-göz olur.*

Emîre Döner

*Mertler cenkte sanki şenlikte,
Aç kurttur, koyun içinde,
Namert kurduğu ev içinde,
Gitsen hırlaya hırlaya döner.*

3. 3. Mahtumkulu'nun Aile-Kadın-Çocuk Anlayışı

Mahtumkulu, şiirlerinde toplumsal konulara da sık sık yer vermiştir. Şair, aile hayatının gerekliliğini özellikle kadın üzerinden şiirlerine yansıtmıştır. Evliliği bir peygamber sünneti olarak gören şairin şiirlerinde herkesin evlenmesi ve çocuk sahibi olması mesajını sıkça verdiği görülmektedir. Bununla birlikte şairin evliliği bir yük, yiğitliği solduran, erkeği ihtiyarlatan bir dayatma olduğunu da söylediği ve evli erkeği de yük taşıyan eşeğe benzettiği “Öylengin” (Evlen) adlı bir şiiri de vardır.

Öylengin

*Yigit halñ garrılığa,
Salayın diyseñ, öylengin.
Kethüdalık endişesin,
Kılayın diyseñ, öylengin.*

*Kethüdalık güzel yoldur,
Gaygı garrıdar, gam öldir,
Yigitlik bir kızıl güldür,
Solayın diyseñ, öylengin.*

*Öy, il gerek, yorgan-düşek,
Perzent bentdir, ayal – duşak,
Yüke verzişgâr boz eşek.
Bolayın diyseñ, öylengin.*

Evlen

*Yiğit halini yaşlılığa,
Salayım dersen, evlen sen.
Kethüdalık endişesin,
Kılayım dersen evlen sen.*

*Kethüdalık güzel yoldur,
Kaygı kocadır, gam öldürür,
Yiğitlik bir kızıl güldür,
Solayım dersen evlen sen.*

*Ev, il gerek, yorgan düşek,
Evlat bağıdır, kadın köstek,
Yüke alışkın boz eşek.
Olayım dersen evlen sen.*

*Gezer sen oynap, dalaşıp,
Galar sen gama bulaşıp,
Hasrata, derde ulaşıp,
Galayın diyseñ, öylengin.*

*Coşgun eder sen özüñden,
Ayrılar sen hoş yazıñdan,
Tükenmez derdiñ ızından,
Yeleyin diyseñ, öylengin.*

*Ötir yigitlik zamanın,
Getir garrılık dumanın,
Dünyäniñ yağsı, yamanın,
Bileyin diyseñ, öylengin.*

*Yigitlik bir kızıl gülşen,
Garrılıkda öçer rövşen.
Gucak-gucak gara yovşan,
Yolayın diyseñ, öylengin.*

*Magtımğulı, gezip her tay,
Etmezdiñ cahanda pervay,
Pıgamber süñnetin bercay,
Kılayın diyseñ, öylengin.
(MEY-I: 257-258)*

*Gezersin oynar, dalaşıp,
Kalırsın gama bulaşıp,
Hasrete, derde ulaşıp,
Kalayım dersin evlen sen.*

*Coşkun edersin özünden,
Ayrılırsın hoş baharından,
Tükenmez derdin peşinden,
Gideyim dersin evlen sen.*

*Geçir yiğitlik zamanın,
Getir yaşlılık dumanın,
Dünyanın iyisini, kötüsünü,
Bileyim dersin evlen sen.*

*Yiğitlik bir kızıl gülşen,
Yaşlılıkta söner rüşen.
Kucak kucak kara yavşan,
Yolayım dersin evlen sen.*

*Mahtumkulu, gezip her yana,
Etmezdin cihanda pervâ,
Peygamber süñnetini edâ,
Kılayım dersin evlen sen.
(MBE-I: 306-307)*

Mahtumkulu'nun yaşadığı dönemde çok eşlilik normal bir durumdu; ancak, şair çok eşliliğin mutluluk getirmeyeceği görüşünü şiirlerinde seslendirmiştir. Birden fazla kadınla evli olmanın ne kadar zor olduğunu, hatta gönlünü edemediği kadınların yanında erkeğin de adam yerine konmayıp kadın sayılacağına dair şöyle bir şiiri de vardır:

Kıl u Kal Bolar

*Er kişiniñ iki bolsa ayalı,
Gice-gündiz işi kıl-u kal bolar.
Her biriniñ bardır yüz müñ hıyalı,
Ovkat sürüp, gördücegi hal bolar.*

Laf Söz Olur

*Er kişinin iki olsa karısı,
Gece gündüz işi laf-söz olur.
Her birinin vardır yüz bin hayalı,
Zaman geçirip göreceği dert olur.*

...
Birini söyüp, birini eylese naçar,
İle rısva bolup, öz aybın açar,
Aklı hayran bolup, barından geçer
Deñ tutmasa yarıñ bikemal bolar....

...
Gahr eyleyip, gelmez bolsa yanına,
Söz aytmasa her biriniñ şanına,
Beyle är goşulmaz adam sanına,
İki hatın, bir är – üç ayal bolar.
(M-I: 135)

...
Birini sevip birini eylese naçar,
Ele rüsva olup, öz ayıbını açar.
Aklı şaşırıp hepsinden geçer,
Denk tutmazsa yarini akılsız kalır.

...
Kahreyleyip gelmez olsa yanına,
Söz söylemese herbirinin şanına,
Böyle erkek konmaz adam yerine,
İki hatun, bir adam; üç kadın olur.

Aşklarını şiirlerinde dile getiren Mahtumkulu, kadını şiirlerinde birçok yönden ele almıştır: eş olarak kadın, anne olarak kadın, evlat olarak kadın... Ama kadını şiirlerinde özellikle eş olma vasıflarıyla işlemiştir. İyi kadınla evliliğin dünyadaki cennet, kötü kadınla evliliğin ise dünyadaki cehennem olduğunu anlatan, erkeğin bu hayattaki en önemli mükafatının iyi bir eşle evlenmek olduğunu vurgulayan birçok şiiri vardır.

Coş Bolmasın

*Ey, yaranlar – musulmanlar,
Däli köñül coş bolmasın.
Yene bir yağşı yigide,
Yaman hatın duş bolmasyn. (MEY 1-198)*

Mahtumkulu, “Bibat Görüner” şiirinde de kötü hatunu erkeğin celladı olarak gördüğünü söylemektedir.

Bibat Görüner

*Görünse yağşı ikbali,
Gün-günden hoş öter halı,
Goç yigidiñ pis ayalı,
Canına cellat görüner.*

*Yağşı yarıñ goynı mata,
Sınası meñzär cennete,
Gözel görmegen sölüte,
Göze perizat görüner. (MEY-I: 217)*

Coşmasın

*Ey yârenler, müslümanlar,
Deli gönül coşmasın,
Yine bir yahşı yigide,
Yaman hatun rastlamasın.*

Berbat Görünür

*Görünse güzel ikbali,
Günden güne hoş geçer halı,
Koç yigidin kötü karısı,
Canına cellat görünür.*

*İyi yârin koynu kumaş,
Sinesi benzer cennete,
Güzel görmemiş adama,
Göze peri gibi görünür.*

Mahtumkulu'nun şiirlerinde, şairin bir dönem yalnız kaldığı ve bir eş arayışında olduğu anlaşılmaktadır. Bu şiirlerinden biri olan “Her Yana” şiirinden şairin fiziksel olarak orta boylu, balık etli bir eş istediği; ayrıca, eşinin akıllı ve Türkçeyi iyi bilen bir Türk kızı olmasını arzuladığı anlaşılmaktadır.

Her Yana

*Yarsızlıktan yaman iş yok,
Göz salıp gezsem her yana,
Ya, Yaradan, bir yar bergil,
Köp muşakgat degdi cana.*

*Bir yar bergil etli-ganlı,
Köñli giñ, gövsi meydanlı,
Dil bilen, aklı kemallı,
Yüzi hem bolsun görkana.*

*Gadır bilenden daş etme,
Nägadıra yoldaş etme,
Dil bilmez bela duş etme,
Sada dil bolsun – türkana.*

*Keremiñ güyçlüdir, görgül,
Diyir sen: «Doga kıl, el gergil»,
Ne berseñ, tiziräk bergil,
İgtıbar yokdur bu cana.*

*Boyu uzun, pes bolmasın,
Hetden aş mes bolmasın,
Akılsız, näkes bolmasın,
Sadadan bolsun – türkana.*

*Yağşı ayal ele gelmez,
Nadan yağşıñ gadrın bilmez,
Ayalsıza mıdar bolmaz,
Dönseñ hökmi-Süleymana.*

Her Yana

*Yârsızlıktan kötü iş yok,
Arayıp gezsem her yanda,
Ya Yaradan, bir yâr ver sen,
Çok dert geldi cana.*

*Bir yar ver etli, kanlı,
Gönlü geniş göğsü meydanlı,
Dil bilen aklı kemallı,
Yüzü de olsun nurane.*

*Kadir bilenden uzak etme,
Kadir bilmeze yoldaş etme,
Dil bilmeyen belayla karşılaştırma,
Temiz dili olsun, Türkâne.*

*Keremin güçlüdür, gör sen,
Diyorsun ki “Dua et, el aç!”,
Ne vereceksen hemen ver sen,
İtibar yoktur bu cana.*

*Boyu uzun ya da kısa olmasın,
Haddinden fazla şişman olmasın,
Akılsız, cahil olmasın,
Sade biri olsun, Türkâne.*

*İyi hatun ele geçmez,
Görgüsüz iyinin kadrini bilmez,
Hatunsuza takat olmaz,
Dönsen hüküm-ü Süleyman'a.*

*Dervüslere yolsuzluğu,
Yigitlere malsızlığı,
İlahı, ayalsızlığı,
Görkezme hiç musulmana.*

*Dervişlere yolsuzluğu,
Yiğitlere malsızlığı,
Rabbim, hatunsuzluğu,
Gösterme hiç müslümana.*

*Magtımgülü, köysem, bişsem,
İnanmazlar oda düşsem,
Hövesim bar, bir kız guçsam,
Diysem sözümi erkana.
(MEY-I: 156-157)*

*Mahtumkulu, yansam, pişsem,
İnanmazlar ateşe düşsem,
Hevesim var bir kız sarsam,
Söylesem sözümü rahatça.*

Dünyadaki en büyük zenginliğin evlat olduğunu şiirlerinde sık sık dile getiren Mahtumkulu, evladı, akrabası ve hatunu olmayan erkeğin mutlu olamayacağını söylemiş ve hem erkek hem kadın olarak iyi bir eşin olmaması durumunu da “*Ata Meñzer*” şiirinde şöyle anlatmıştır.

Ata Meñzer

*Gardaşsıza kuvvat yokdur,
Oğulsıza dövlet yokdur,
Ayalsıza eşret yokdur,
Hoş günü hasrata meñzär.*

Ata Benzer

*Kardeşsize kuvvet yoktur,
Oğulsuza devlet yoktur,
Hatunsuza sefa yoktur,
Hoş günü hasrete benzer.*

*Yamandan yağşı set bolmaz,
Aslı yağşidan bet bolmaz,
Dünyälikden dövlet bolmaz,
Oğul çın dövlete meñzär.*

*Kötüden iyi set olmaz,
Aslı iyiden kötü olmaz,
Dünyalıktan zenginlik olmaz,
Oğul hakiki zenginliğe benzer.*

*Burç bilen duz taze yara,
Avı gatar rozığäre,
Yaman hatın yağşı äre,
Sovulmaz töhmete meñzär.*

*Acı ile tuz taze yaraya,
Zehir katar bu hayata,
Kötü hatun iyi ere,
Kaçışı olmayan iftiraya benzer.*

*Yatan yeri yılan goynı,
Asılanı itin boynı,
Pis äriñ yağşı hatını,
Dürri-bigımmata meñzär. (MEY-I: 221)*

*Yattığı yer yılan koynu,
Asıldığı itin boynu,
Kötü erin iyi hatunu,
Kıymetsiz inciye benzer.*

3. 4. Mahtumkulu'nun Şiirlerinde Kötü Alışkanlıklar

Mahtumkulu'nun şiirlerinde toplumsal konulara çokça değindiği daha önce de belirtilmişti. Şairin yaşadığı dönemde sigara ve keyif veren bir madde olan nas, halk arasında –günümüzde de olduğu gibi- çok yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu kötü alışkanlıklara olan tepkisini şiirlerinde sıkça dil getiren şair, sigara ve nas kullananların sonunun hem bu dünyada hem de öbür dünyada iyi olmayacağını belirtmekte, bu bağımlılık yapan şeylerin kullanılmamasını öğütlemektedir. Şair, sigaranın vücutta kalıcı hasarlar bıraktığını şiirlerinde yüzlerce yıl önce dile getirmiş olması ilgi çekici bir durumdur.

Çilimkeş

*El götergin beyle nâhak talaşdan,
Puluñ köyer, içiñ yanar bu işden,
Erte garnın doldurarlar ataşdan,
Zähmi çıkmaz, galar canda, çilimkeş*

*Magtımgulı, mövlam candan yakındır,
Çilim bir şor suvdur, ten bir zemindir,
İman bir tilkidir, gövre bir hindir,
Tilki tüssä dözmez hinde, çilimkeş!
(M-I: 153)*

Nas Atan

*Göyâ bu dünyâge geldiñ gelmediñ,
Kül yığar sen mıdam işiñ nas atan,
Şerigat yolundan habar almadiñ,
Galar dovzah içre läşiñ, nas atan.
(M-I: 155)*

Sigara Tiryakisi

El çek böyle gereksiz telaştan,
Paran gider, için yanar bu işten,
Yarın karnın doldururlar ateşle,
Derdi geçmez, kalır canda tiryaki.

Mahtumkulu, mevlam candan yakındır,
Tütün bir acı sudur, ten bir zemindir,
İman bir tilkidir, gövde bir pindir,
Tilki dumana dayanmaz, pinde tiryaki!

Nas İçen

Güya bu dünyaya geldin, gelmedin,
Kül yığmak hep işin nas içen,
Şeriat yolundan haber almadın,
Kalır cehennem içre leşin nas içen.

4. Mahtumkulu'nun Dili

Mahtumkulu, eğitimini dönemin edebiyat dili Çağatayca ile almışsa da eserlerini Türkmen Türkçesiyle vermiştir. Şairin şiirleri, Türkmen Türkçesinin edebî dil haline gelmesinin başlangıcı sayılmaktadır. Burada verilen örnek şiirlerden de anlaşılacağı üzere şiirlerde karışık bir gramer yapısı hâkimdir. Bunun nedeni şairin eldeki eserlerinin derleme sonucu

toplanmış olmasıdır. Şairin orijinal divanının bir kısmı Mahtumkulu hayattayken talancılar tarafından yok edilmiş ve bir kısmı da doğal afetler sonucu kaybolmuştur. Şair eserlerinin kayboluşunu dizelerinde de dile getirmiştir:

*Yazan kitaplarım sile aldırıp,
Gözlerim ızında giryan eyledi.*
(Aşirov 1984: 11)

Yazdığım kitapları sele kaptırıp,
Gözlerim ardında giryan eyledi.

*Baş yılda bir kitap eden işimiz,
Gızılbaşlar alıp, veyran eyledi (s. 11)*

Beş yılda bir kitap olan işimiz,
Kızılbaşlar alıp viran eyledi.

Mahtumkulu'nun şiirlerinin dili Anadolu şairi Yunus Emre'nin dili gibi sade ve akıcıdır. Bu nedenle de Türkmen halkı tarafından çok sevilmiş ve onun şiirleriyle verdiği mesajlar Türkmenler arasında hızla yayılmıştır. Şairin şiirleri sayesinde yazı dili olarak kullanılan Çağatay Türkçesinin yerini Türkmen Türkçesi almıştır. Günümüzdeki Türkmen yazı dili Mahtumkulu sayesinde bugünkü hâlini almıştır.

SONUÇ

Mahtumkulu, Türkmenler'in en önemli şairidir. 18-19. yüzyıllar arasında yaşayan şair, o dönemde İran ve Hive Hanlığı zulmü yüzünden sürekli savrulup duran, dağılmış Türkmen boylarını şiirleriyle birlik olmaya çağırmıştır. Türkmenlere devletsiz bir milletin yok olacağını, çatışmaya son verip bir devlet kurmaları gerektiğini şiirleriyle duyurmuştur. Kullandığı sade ve akıcı dil onu anlaşılır kılmış ve fikirlerinin Türkmen halkı arasında hızla yayılmasına sebep olmuştur.

Şair, şiirlerinde insanla ilgili her türlü konuyu ele almıştır. Bu nedenle Mahtumkulu'nun şiirleri özellikle Türkmen halkı için bir rehber niteliği taşımaktadır. Genel olarak şiirlerinde verdiği mesajların evrensel nitelikli olması onun dünya çapında da tanınan bir şair olmasını sağlamıştır.

Mahtumkulu'nun şiirleri, yalnız Türkmenler tarafından değil, diğer Türk boyları tarafından da bilinmekte ve sevilmektedir. Kendi halkının birlik ve beraberliği, özgürlüğü için sözcükleriyle savaş veren bu büyük şairin her şiiri ayrı ayrı ele alınmalı dizeleriyle verdiği mesajlar çözümlenmelidir. Şiirlerini okumak ve anlamak, Mahtumkulu'nu onurlandırmaktır.

KISALTMALAR

M-I/ M II: *Magtımghulı-Şıgırlar-I/ II*

MBE I/ II: *Mahtumkulu-Bütün Eserleri I/ II*

MEY I/ II: *Magtımghulı-Eserler Yıgındısı I/ II*

TSE: *Türkmen Sovet Entsiklopediyası*

KAYNAKLAR

AŞIROV, A. (1984). *Magtımghulınıñ Golyazmalarınıñ Tesviri*. Aşgabat: Ilım Neşriyat.

–(haz.) (2012). *Magtımghulı-Eserler Yıgındısı I/ II*. Aşgabat: MGI.

–(haz.) (2014). *Mahtumkulu-Bütün Eserleri I/ II*. Ankara: Türkmenistan Bilimler Akademisi Millî Yazmalar Enstitüsü.

BİRAY, Himmet (1992). *Mahtumkulu Divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

GARRIYEV, B. A. (haz.) (1959). *Magtımghulı*. Aşgabat: Türkmen dövlet pedneşir.

GÜZEL, Abdurrahman (Edt.). Duymaz, A.; Sarıyev, B. vd. (2014). *Mahtumkulu Dîvânı – Türkiye Türkçesi-*. İstanbul: Akademik Kitaplar.

HAMZAYEV M. Y. vd. (1962). *Türkmen Diliniñ Sözlügi*. Aşgabat: Türkmenistan Ilımlar Akademiyası, Dil Bilim İnstitutı.

MÄMMEDOV, A. (haz.) (2014). *Magtımghulı-Ilham Çeşmesi (Magtımghulı Pıragınıñ doglan gününüñ 290 yıllığına bağışlanyar)*. Aşgabat: Türkmen Dövlet Neşriyat.

ORAZOV, A. (Edt.) (1992). *Magtımghulı-Şıgırlar-I*. Aşgabat: Türkmenistan DNÇB.

–, (Edt.) (1994). *Magtımghulı-Şıgırlar-II*. Aşgabat: Türkmenistan.

Türkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlügi I-II (2016). Aşgabat: Türkmenistanın Ilımlar Akademiyası Magtımghulı Adındaki Dil ve Edebiyat İnstitutı.

Türkmen Sovet Entsiklopediyası (1983). *Magtımghulı*. C:5, Aşgabat.

Turkmenskaya Literatura Uçebnik-Hrestomatiya dlya X-XI. Klassov (1993). Aşgabat: Magarif.

YAGMIR, O. (1992). *Mahdumkulunama*. Aşgabat.

